

ORVAR LÖFGREN

A NEMZETI KULTÚRA PROBLÉMÁI SVÉD ÉS MAGYAR PÉLDÁKON SZEMLÉLVE

A nemzeti program újragondolása

Egészen néhány évvel ezelőttig a nemzeti azonosságtudat nagyrészt a nacionalizmus ideológiájára és politikájára összpontosult, általában a hamis tudat egy formájaként minősítve a nacionalizmust. Túl sok mítosz keringett a nemzeti kultúráról, túl sok volt az elemzésre és bemutatásra váró frázis és ideologikus kijelentés. (E műfaj egy meglehetősen tipikus példája Ernest Gellners *Nemzetek és a nacionalizmus* című könyve, 1983-ból). A kutatásnak erre a fázisára viszont szükség volt, hiszen ez teszi ma lehetővé számunkra, hogy megfelelő távlatból, mint kulturális jelenséget és történelmi folyamatot vizsgálhassuk a nacionalizmust. Mára már számos tanulmányra hivatkozhatunk, amely a 18. és a 19. századi nemzeti azonosságtudat szerveződését tárgyalja (például Anderson 1983, Braudel 1986, Hobsbawm—Ranger 1983).

A szaporodó szakmunkák ellenére elemzési rendszerünk még mindig fejletlen és korántsem egyértelmű, ahogy ezt Philip Schlesinger is megállapította a jelenlegi kutatási módszereket áttekintő kritikai tanulmányában (1987): a nemzeti azonosságtudat, a kultúra, a gondolkodásmód és a nemzeti hagyományok fogalmai még mindig nincsenek (egyértelműen) definiálva.

Nemzetinek lenni?

Amikor a látogató belép az Északi Múzeumba (Nordiska Musee), amely a svéd nacionalizmus 19. századi szülője, az első, amivel szembetalálja magát az az impozáns szobor, amely Gustav Wasa svéd királyt, a svéd nemzeti állam 16. századi megalapítóját ábrázolja. A szigorú tekintetű szoboralak talapzatán kőbe vésett jelmondat buzdítja a látogatót: „Légy svéd!” [Warer Swenske!]

A királyi parancs e kora 20. századi változata jól szemlélteti, miért nehéz olyan fogalmakkal dolgozni, amelyek koronként mást és mást jelentenek. A „nemzeti” vagy a „svéd” egészen mást jelent különbö-

* Az előadás némileg rövidített szövegét Gálosi Adrienn fordította.

ző korok emberei vagy a különböző társadalmi csoportosulások számára. A 20. századi felszólítás, amely hangsúlyozza a „svédnek lenni” fontosságát, valószínűleg értelmetlen lett volna Gustav Wasa paraszti alattvalói számára. A „svédség” (vagy a „magyarság”) olyan minőség, amely aligha érvényes történelmi korokon át, és egyáltalán nem lehet e fogalmakat anélkül használni, hogy ne ejtenénk szót arról, miképpen határozták meg vagy definiálták újra ezeket.

Ugyanígy, a nacionalizmus fogalmának meghatározása is széles körben vitatott. Korlátozzuk-e a nacionalizmus fogalmát a 18. századtól kezdődően ideológiai és politikai mozgalmakra, és az amerikai és a francia forradalom intellektuális légkörének termékeként kezeljük-e? Lehet-e, illetőleg van-e értelme nacionalizmusról beszélni a középkori Anglia vagy a 16. századi Svédország viszonylatában? Azt hiszem, ha már összehasonlításról van szó, célszerű megkülönböztetnünk a *patriotizmus* és a *nacionalizmus* fogalmát. A tágabb kategória a patriotizmus, amely egy ország *alattvalóinak* Isten, a Király és a Haza iránti szeretetén alapul, míg a nacionalizmus alapja a „Volksgemeinschaft”, a közös történelem és kultúra, a közös sors, az egyenlőség és a testvériség elve; azaz a nacionalizmusnak erős politikai töltése van, s így egyaránt felhasználható az osztályérdekek leplezésére és az ellenük irányuló harcra.

A következőkben a 19. és a 20. század időszakáról lesz szó: a korábbi időszak abszolutisztikus királyságaival szembenálló nacionalista ideológia és a nemzeti államok nagy évszázadairól, különös tekintettel a nemzeti identitás és kultúra megalkotására, állandó megújítására, mint a különféle érdekek ütköztetésének színterére.

„Csináld magad”-nacionalizmus?

„A Nemzeti Lobogó, a Nemzeti Himnusz és a Nemzeti Címer az a három jelkép, amelyek által minden független ország kinyilvánítja identitását és szuverenitását, és mint ilyenek, joggal érdemlik ki a tiszteletet és az irántuk tanúsított hűséget. Önmagukban is visszatükrözik egy-egy nép teljes múltját, gondolkodását és kultúráját [. . .]” (Firth 1973, 314).

A nacionalizmus létrejöttének érdekes paradoxona, hogy ez olyan nemzetközi ideológia, amelyet nemzeti célokra használnak fel. Ha visszatekintünk a nyugati nemzeti kultúra úttörő korszakára, a nacionalizmus ideológiája úgy fest, mint valami gigantikus „csináld magad”-felszerelés. Fokozatosan alakul ki az elképzelés arról, hogy mely elemek alkotnak önálló nemzetet, és milyen alkotórészek szükségesek az egyes állami formációk nemzeti kultúrává való átalakításához egyfajta jelképes közös töke felhasználásával. A nemzeti nyelv, a nemzeti örökség, a jelképes tulajdon, stb. létrehozásának tapasztalatait és stratégiáját aztán a világ különböző pontjain élő entellektüelek kézről kézre adják, ennek a végeredménye pedig valamiféle leltár, amely szerint a közös nyelven, közös múlton és jövőn túlmenően minden nemzetnek rendelkeznie kell nemzeti-népi kultúrával, nemzeti jelleggel és gondolkodásmóddal, nemzeti értékekkel, esetleg

nemzeti ízléssel és nemzeti tájakkal (általában nemzeti parkok formájában), nemzeti mítoszokkal és hősökkel (antihősökkel is), és nemzeti jelképekkel (ideértve a nemzeti lobogót és himnuszt, valamint szent szövegeket, elképzeléseket, stb.). Ez a „nemzeti leltár” javarészt a 19. században alakult ki, és a 20. században nyerte el végső formáját (Hobsbawn—Ranger 1983, Agulhon 1987).

Még ma is megfigyelhető az a folyamat, amelyben a nemzeti programok *nemzetközivé* válnak, és különböző helyszíneken és időszakokban újjászületnek, hiszen ma is jönnek létre új népek a 19. századi minta alapján. Tehát — bármilyen ironikusan hangzik is — a nacionalizmus felszabadító ereje a fejlődő országokban tulajdonképpen a gyarmati hegemonia végső győzelmeként értékelhető, hiszen a nemzetépítés gyakran hamisítatlan nyugati módra, és a nyugati kultúra szabályai szerint zajlik.

E nemzetépítő folyamat késői részesei sokszor ki vannak téve a pionírok ironikus megjegyzéseinek is. Az utóbbiaknak ugyanis volt idejük arra, hogy nemzeti azonosságtudatukat ideológiai konstrukcióból kézzelfogható, természetes valósággá alakítsák át, és a későbbiek (elsősorban a harmadik világ) saját nemzeti jelképeik kialakítására tett törekvésein élcelődve a „régik” népek nem ismerik fel a saját múltjukkal való párhuzamot. Ernest Gellner rátapintott erre a problémára, amely időnként a következő leegyszerűsített becsmérlésben fogalmazódik meg: „Én hazafi vagyok, ő nacionalista, azok pedig törzsiak [tribalist]” (Gellner 1983, 87).

A nemzeti azonosságtudat kialakítása

A Gellner-idézet hangsúlyozza azt a tényt, hogy egyes nemzeti elképzelések olyan gyorsan természetessé váltak, hogy ma már aligha vonják kétségbe őket. Norbert Elias is rámutat erre a problémára, amikor összehasonlítja a franciák és a németek önmagukról alkotott képét.

„Azt a kérdést, hogy ’milyenek az igazi franciák?’ vagy ’milyenek az igazi angolok?’ már rég nem teszi fel senki a franciák vagy az angolok közül. De arra a kérdésre: ’milyenek az igazi németek?’ évszázadok óta újra meg újra keresik a választ” (Elias 1939/1978, 6).

Ha van még valami kaméleoni változékonyság a nacionalizmus koncepcióját illetően, ez a kategória ideológiai, elméleti értelmezésével vagy a politikai mozgalmakban betöltött szerepével áll kapcsolatban. A *nemzeti identitás* fogalmának használata már kétértelműbb, s az etnicitás elmélete talán e fogalom kidolgozásához jelentheti a leggyümölcsözőbb hozzájárulást, mivel az identitást az alkotás és reprodukció időtlen dinamikus folyamatként, más egyedi csoportokhoz és érdekekhez való közvetlen viszonyában vagy szembenállásában ragadja meg — itt pedig az identitásnak ez a dinamikus és dialektikus megközelítése a lényeges (Schlesinger 1987).

Az utóbbi évtizedben az etnicitás szakirodalma felhívta a figyelmet arra, miképpen módosulhatnak időről időre az etnikai határok, hogyan jönnek létre az etnikai jelzések és szimbólumok, és hogyan

adják ezeket tovább, hogyan válnak különböző szituációkban az identitás lilás és más kritériumai jellemzővé. (Természetesen megvan a kockázata annak, hogy az etnicitás stratégiai vonatkozásaira való koncentráció túlhangsúlyozza az etnikus azonosságtudat bizonytalan, változékony vonásait és manipulálható aspektusait.)

A nemzeti azonosságtudat tehát a kollektív identitástudat egy specifikus formájaként értékelhető, és az etnikai azonosságtudathoz hasonlóan lehet látens vagy nyílt — bizonyos helyzetekben, összefüggésekben vagy adott körülmények között aktivizálható, máskor viszont nem.

Miben különbözik a nemzeti azonosságtudat az etnikaitól, miért nem mondhatjuk, hogy az utóbbinak csupán specifikus variációja? Nyilvánvaló, hogy a nacionalizmus gyakran a nemzeti kultúrák létrehozásának alapjaként használja az etnicitást, sőt olykor az etnikai azonosságtudat a nemzetépítés mellékterméke is lehet. A nemzeti azonosságtudat gyakran áthatolhat a hagyományos etnikai választóvonalakon is, egy nemzet fiaivá téve a Finnország területén élő finneket és svédeket, vagy vérbeli amerikaiakat faragva a sokféle bevándorlókból. Több figyelmet kell fordítanunk arra, hogy a nemzeti azonosságtudat milyen folyamat során nő túl a lojalitás egyéb formáin és szorítja háttérbe azokat, legyen az alapjuk akár területi, akár etnikai hovatartozás, kötődjön bár osztályhoz, nemhez vagy valláshoz. Hogy lehet az, hogy a nemzeti azonosságtudat olyan jól működik *átfogó* jellegű szimbólumként?

Az etnikai azonosságtudattól eltérően a nemzeti azonosságtudat mindig közvetlenül kapcsolódik az államalkotás és az államok közötti párbeszéd problémáihoz. A nemzeti azonosságtudat egy olyan sajátos intézményrendszer keretein belül jön létre és termelődik újra, mely megkülönbözteti azt az identitás más formáitól.

Benedict Anderson szerint a nemzeti identitás a nemzeti közösségek „elképzelt közösségeiben” [imagined communities] jön létre. Anderson mostanára már csaknem klasszikusnak számító nemzet-meghatározása szerint „[...] a nemzet [...] elképzelt [imagined] politikai közösség, hiszen csak képzeljük, hogy természetéből adódóan körülhatárolható, illetőleg szuverén egység. Azért *elképzelt*, mert még a legkisebb közösség tagjai sem ismerhetik meg soha azokat, akik őket a közösségben követni fogják. Nem találkoznak velük, nem hallanak róluk, mégis mindenki él a közösség képzele [...]” (Anderson 1983, 15).

Anderson megállapítását kritikusan tárgyalva, Michael Harbsmeier azzal érvel, hogy Anderson túl tágra értelmezte az antropológus, Victor Turner *communitas*-elméletét, s ez így nem segít a „nemzeti közösség” sajátos természetének megértésében, mely lényegesen eltér a vallási csoportok vagy a birodalmak *communitas*aitól. Harbsmeier továbbfejleszti Anderson elképzelését, és azt állítja, hogy a nemzeti azonosságtudat, a társadalmi azonosságtudat sok más formájától eltérően, teljes egészében attól függ, hogy vajon mások (azaz a többi nemzet) akár képzeletben, akár ténylegesen ezt az identitást a másik nép „másságaként” ismeri-e el (Harbsmeier 1986, 52).

Azt a tényt, hogy a nemzeti azonosságtudat mindig más nemzeti

programokkal összehasonlítva, vagy azok kiegészítőjeként keletkezett definíciókra, jól szemléltetik a 10. századi skandináv nemzeti mozgalmak is. A norvég nacionalizmus például nem Norvégiában született meg, hanem norvég diákok és értelmiségiek körében Koppenhágában, a 18. század vége felé. A norvég nemzeti azonosságtudat lényegében a régi dán uralommal és az 1814 óta tartó Svédországgal való kényszerű egyesüléssel szemben alakult ki. Nem véletlen, hogy éppen az 1300-ig, a Dániával való egyesülésig tartó történelmi időszak került a norvég nemzeti örökség középpontjába, az tehát, hogy a norvégok mindenekelőtt vikingek (Österud 1936). A finn nemzeti mozgalomban a folklór még fontosabb szerepet töltött be. A finn népi irodalom alkotásainak felkutatása, és a finn nyelv nemzeti voltának hangsúlyozása is részévé vált a régebbi svéd és az újabb orosz uralommal való szembefordulásnak, amely 1809-ben kezdődött és a 19. században zajlott le. A nemzeti és a finn népi kultúra kialakításának feladatát lényegében a svédül beszélő (értelmiségi) elit hajtotta végre, melynek e folyamat során még magánál a parasztságnál is finnebbé kellett válnia (Honko 1980).

A 19. századi Dániában a nemzeti hagyományok és a nemzeti azonosságtudat kialakulása elsősorban a déli ősellenesség, Németország ellen irányult, míg ezzel egyidőben a svéd nacionalizmus sem ősellenesre, sem más, őket elnyomással fenyegető szomszédos hatalomra nem hivatkozhatott. Ennek ismeretében aligha meglepő, hogy a *skandinávizmus* svéd specialitás lett, amely szinte a nacionalizmust helyettesítette náluk. A svéd nemzeti himnusz „Észak hegyei”-ről beszél, és a svéd néprajzi múzeum is az „Északi Múzeum” nevet viseli.

A nemzeti kultúrák felépítésének, mint kontrasztív folyamatnak az elemzése nélkül nem tudjuk megmagyarázni a különböző stratégiákat, például a népi kultúra esetében a 19. századi Skandinávia vonatkozásában. Nem véletlen, hogy a hamisítatlan norvég paraszttípusára a távoli telemarki hegyvidék völgyeiben, svéd megfelelőjére pedig Dalecarliában bukkantak rá, vagy hogy a legigazibb finn népi kultúra éppen Karélia erdeiben maradt fenn (e kiválasztódási folyamat magyar vonatkozású elemzése: Hofer 1980). Még a bevándorlók közül létrejött amerikai nép is megpróbálkozott saját „népi kultúrájának” felkutatásával a 20. század elején, amikor gyűjtők és tudósok rótták az Appalache-hegységet az „Erzsébet-kori kultúra” nyomait keresve annak reményében, hogy rátalálnak e kultúra birtokosaira, akik Shakespeare nyelvét beszélik, és kosárfonás közben középkori balladákat énekelnek. E hagyományos kultúra megmentésére és újraélesztésére azért volt szükség, hogy a bomlasztó erőket a modern kor, illetőleg a bevándorló proletárok új hullámainak rovására írassák (Whisnant 1983).

Hasonló folyamat játszódik le a nemzeti prototípusok megalkotásakor. A tipikus svéd vagy a tipikus magyar meghatározása (akár tudatosan, akár ösztönösen) mindig valamely más típussal szembeállítva történik. Érdekes megfigyelni, hogy ez a prototípus az összehasonlítás tárgyával párhuzamosan változik. A svédek például a könnyed mediterrán népekkel összehasonlítva szürkének, unalmasnak, rendszeretőnek és precíznek vallják magukat, akik uralkodnak érzel-

meiken, és híján vannak mindennemű spontaneitásnak és életörömmel. Ha viszont a finnekkel vagy az oroszokkal hasonlítják össze magukat, már más tulajdonságokra kerül a hangsúly, hiszen ezeket az északi szomszédokat általában még szürkébbnek és még unalmasabbnak szokták tartani, akikhez képest a svédek egyenesen bohém délieknek látszanak. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a nemzeti önértékelésre Észak és Dél érdekes metaforikus összehasonlítása jellemző — saját identitását minden nemzet a délebbi, könnyedebb (de kevésbé megbízható), és északi, saját polgárainál nehezekebb nemzetekkel hasonlítja össze. Sokhelyütt megfigyelhető a tendencia egy olyan nemzetkép kialakítására, mely valahol az elképzelt középúton helyezkedik el. „Mi angolok nem vagyunk annyira melegszívűek és hevesvérűek, mint a franciák vagy a spanyolok, de megbízhatóbbak és gyakorlatiasabbak vagyunk náluk; másrészt viszont nem vagyunk annyira merevek és visszafogottak sem, mint a németek vagy a skandinávok.” Az érzelmi visszafogottság vagy ennek hiánya központi helyet látszik elfoglalni az efféle általános jellemzéseken, ami egyébként az erőteljes nemek szerinti megosztásban is megnyilvánul. Noha *Das Valerland* általában nemzeti anyafigurákban jelenik meg: Britannica, Marianne, Dánia Anyácska és (Svédországban) Svea Anyácska, mindazonáltal a svéd, dán és német embertípus általában férfi.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a nemzeti azonosságtudat létrehozása egy olyan feladat, amely szükségszerűen jár együtt annak külső és belső terjesztésével. Ahhoz, hogy létrehozzunk egy jelképes közösséget, meg kell alkotnunk az identitás hordozóit, mégpedig a nemzeti küzdőtéren belül, hiszen csak így ébreszthetjük fel az összetartozás érzését és a nemzeti programhoz való hűséget; ezt az azonosságtudatot azonban a külvilág számára is hirdetni kell. Ilyen önbemutató és önmeghatározó programokra sok kulturális szinten került sor a 19. és a 20. század során (az utóbbira példák a nagy világkiállítások, amelyeket 1851 óta rendeznek meg, s ahol az egyes nemzetek próbálják „eladni” önmagukról alkotott képüket, vö. Smeds 1983).

Nemzeti kultúra

A nemzeti identitás és a nemzeti kultúra gyakran összecserélhető fogalmak. Ezért itt szeretném felhívni a figyelmet a kettő elválasztásának szükségességére. Tartsuk fenn a nemzeti kultúra fogalmát annak *közös birtoklására*, ami nemzeti szinten a nemzeti kultúra határai közé esik. Mindeddig gyakorlatilag senki nem foglalkozott annak a vizsgálatával, hogy valójában *mi* közös a nemzeti szinten és miképpen az.

Teljesen nyilvánvaló, hogy a kommunikáció itt sarkalatos kérdés: hogyan hozzák létre és tartják össze az idők során ezeket az elképzelt közösségeket; hogyan alakítható át *kulturális* térré, közös kultúrává a nemzet társadalmi és politikai élettere. Ez a tagolódás különböző módokon és különböző szinteken zajlik.

Gondoljunk azokra a különféle alkotórészekre, melyek a nemzeti kultúra nehezen körülhatárolható fogalmkörébe tartozhatnak. Azt hiszem, elsősorban is különbséget kell tennünk *A Nemzeti Kultúra* és azok között a hétköznapi emlékek, jelképek és ismeretek között, amelyeken egy-egy nemzet közösen osztozik. Az a Nemzeti Kultúra, melyet a francia történész, Maurice Agulhon „nemzeti iskolai kultúrának” (vagy *La Grande Culture*-nak) is nevezett (1987) tulajdonképpen normatív kulturális tőke: *Az Amit Minden Franciának Tudnia Kell*. Ez az az ismeretanyag, amit az iskolákban a hivatalos köz-kultúra hiteles pecsétjével ellátva porcióznak ki a diákoknak. Az efféle normatív kulturális örökség létrehozása önmagában is érdekes téma lenne. Azok a határok, melyek aközött húzódnak, amit minden svédnek tudni *kellene*, illetőleg aminek minden svéd *valójában* a birtokában van, igencsak elmosódtak.

A nemzeti kultúra leíró és normatív megközelítése közti határok elmosódottságára példát hoz egy nemrégiben napvilágot látott tanulmány, a *Kulturális műveltség. Amit minden amerikainak tudnia kell* (Hirsch 1987). Hirsch kiindulópontként megpróbálja körvonalazni azt, amit nemzeti szinten valóban mindenki közösen birtokol, példának az Egyesült Államokat hozva fel.

„Képzeljük el, hogy az amerikai kultúra három részből áll. A skála egyik szélén a *polgári vallás* helyezkedik el, tele meghatározó értékű tradíciókkal. Ide tartozik a szabadság, a hazaszeretet, az egyenlőség és az önkormányzat, stb. melletti feltétel nélküli elkötelezettség. A skála túlsó szélén található a nemzeti méretű kommunikáció *szókincse*, amely korántsem jelentés nélküli, mégis értéktelen abban az értelemben, hogy a kommunikáció során felmerülő összes ellentétes érték propagálására is ugyanazt használják. [...] E két szélsőség között terül el a tulajdonképpeni kultúra hatalmas tartománya. Ide tartozik a napi politika, a szokások, a technika és a legendák, amelyek meghatározzák mindenkori magatartásunkat, tetteinket és intézményeinket. Erre a területre az állandó változás, fejlődés és a konfliktusok a jellemzők. Ez a terület határozza meg a nemzet életének szerkezetét” (1987, 102).

Hirsch kategorizációja vitatható, de célja a közös szókincsnek, illetőleg annak a vizsgálatára, amit ő a nemzet *kulturális műveltségének* [cultural literacy], „a mindenki számára közös információk és aszociációk teljes rendszerének” nevez (103); és éppen ezekre a kulturális ismeretekre van szükségünk ahhoz, hogy a nyilvános kommunikációban részt vehessünk. Hirsch akkor téved, amikor makacsul azt állítja, hogy ez a kulturális nemzeti tőke a kultúra egy olyan általános fő áramlatához tartozik, amely az osztályérdekek és a hatalmi viszonyok fölött áll. A vezető szerepre való törekvés és a versengés problémái számára nem léteznek, s így Hirsch végső célkitűzése teljesen értelmetlenné válik — marad egy 4500 dátumot, helynevet, személynevet, eseményt, könyvcímet, kifejezést és szót tartalmazó lista, amely az amerikai kultúra alapját alkotja.

Ez a szabványosítási törekvés erősen tükrözi egy adott társadalmi réteg, a középosztálybeli és középkorú fehér angolszász protestánsok látószögét. Az egész elmélet megintcsak azt szemlélteti, milyen ba-

jos a nemzeti kultúra vagy közös ismeretanyag alkotóelemeinek meghatározásakor kettéválasztani a normatív és a leíró módszert.

Hadd illusztráljam ezt a dilemmát még néhány további, kisebb igényű kísérlet bemutatásával, amelyek mind a közös nemzeti alapok meghatározására irányultak. Először nézzük T.S. Eliot klasszikus felsorolását az angol intézményekről:

„Az epsomi derbi, a henleyi evezősverseny, Cowes, augusztus 12., a kupadöntő, az agárversenyek, a Fortuna-játék, a dárdajáték, a Wensleydale-sajt, a szegfűszeges káposzta, az ecetes cékla, a neogótikus templomok és Elgar muzsikája” (Eliot 1948, 30).

És egy svéd változat 1985-ből:

„Svédnek lenni annyit jelent, mint látni a svéd nyarat teljes pompájában; ott lenni a karácsony reggelen, a gimnáziumi érettségien. Svédnek lenni annyit jelent, mint szépen felöltözni az iskolaév utolsó napján, mint látni a naplementét az erdőszélen, meggyújtani az adventi gyertyákat, Elza Beskow-ot olvasni és látni a királyt. Svédnek lenni annyit jelent, mint átsétálni egy kaszányaudvaron, és elmerengeni egy sírhant felett” (Nordstedt 1985).

Mindkét idézett példa az illető nemzet fiától származik, és saját honfitársai számára íródott. Mindkét lista kulcsfontosságú jelképeket és eseményeket idéz fel, amelyek valószínűleg gazdag kulturális felhangokkal, konnotációkkal bírnak, és hasonló helyzetekből származó közös emlékeket hívnak elő. Mindkét idézet szerzője az „angolnak lenni” vagy „svédnek lenni” *lényegét* vagy szellemét kívánja megragadni, de csupán *egyetlen* változatot nyújthatnak a nemzeti kultúra tipikus vagy elengedhetetlen összetevőit kutató nézetek közül. Az eredmény csupán Anglia és Svédország két, értelmiségi (férfi) kulturális szemüvegén át látható képe.

Ha másokat is megkérünk, hogy állítsanak össze hasonló listákat, variációk széles skáláját fogjuk kapni, amelyek többé-kevésbé közös pontok köré csoportosulnak majd. Elsősorban azonban a *látható* nemzeti vonások kiválasztásának tendenciája érvényesül: nemzeti ünnepeké, családi ünnepeké, kedvenc ételeké, kulcsszimbólumoké és elképzeléseké. Ez a nemzeti kultúra „ünnepi” változata, amellyel gyakran találkozhatunk, és érdemes volna megvizsgálni, hogy a nemzeti kultúra effajta szimbolikus sűrítményei hogyan jönnek létre és változnak az idők során. Aligha kapnánk ugyanazt a listát 1988-ban, mint 1920-ban. Eliot utalása Elgarra jó példa erre a fokozatos kiválasztódásra. Eliot egy honfitársa mondta 1972-ben:

„Elgart az angolok egyik legnagyobb zeneszerzőjükként tisztelik, többek között azért, mert muzsikája egyedülállóan szólaltatja meg az angolok nehezen kifejezhető, mély hazafias érzelmeit [...]” (idézi Coll – Dodd 1986, 164).

Jeremy Crump azonban Elgar fogadtatásáról szólva kimutatja, hogy zenéjét azért kezdték tipikusan angolnak tekinteni, mert a nemzeti ünnepeken gyakran játszották, és mert az első világháború idején hazafias célokra használták fel.

A nemzeti szimbólumok „csúcslistáinak” összeállításakor gyakran szerepelnek látszólag triviális elemek vagy apró részletek, amelyek a leglényegesebb gondolatok vagy magatartásminták jelképes megje-

lenítő, vagy letisztult változatai. Billy Ehn szavaival élve ezek „nagy specifikus kulturális súllyal” esnek latba. Ehn kimutatja, hogy a svéd nemzeti érzést kiválthatja a hagyományos svéd nyári étel, a pácolt hering, az újborgonya és a hideg pálinka íze és illata. „E jelenségben tükröződik a kultúra egésze, a nyár, az ünnep, a nemzeti összetartozás öröme” (Ehn 1983, 14).

A hasonló momentumok hatása nemcsak abból származik, hogy ezek látható dolgok, hanem abból is, hogy az érzelmekre és *érzésekre* hatnak. A közös nemzeti emlékek és gondolatok sokszor intenzívebben fejeződnek ki szavakban kimondhatatlan formákban — ismerős szagokban, hangokban, ízekben és képekben.

Raymond Williams dolgozta ki (1977) az *érzelmekek szerkezetének* elméletét azoknak a kulturális jelenségeknek a megragadhatóságára, amelyek ideológiai vagy világnézeti szempontból elemezhetetlenek. Ebben az értelemben bizonyos érzelmek nemzetibbek, mint mások, azaz erősebb a szimbolikus töltésük.

Véleményem szerint a nemzeti érzés lényeges elemei a mindennapi élet apróságaiban gyökereznek, és ebben az értelemben beszélhetünk svéd szokásokról is. Ezek a momentumok számunkra, svédek számára annyira nyilvánvalóak, hogy nekünk fel sem tűnik, ha ránk jellemzőek — ezt inkább csak a kívülállók tudják megítélni. A „svédnek lenni” vagy „angolnak lenni” fogalma feltételezi, hogy van egy bizonyos kulturális szokásrendszer és stílus, amely csak az említett országok határain belül figyelhető meg.

Érdekes volna tudni, pontosan mire gondolnak az emberek, amikor azt mondják, hogy valaki „úgy viselkedik, mint egy svéd” vagy „úgy néz ki, mint egy angol”. Sokszor ők maguk is csak nehezen tudják megfogalmazni, mire gondolnak; legtöbbször csak olyasfajta általánosságokat mondanak, hogy van valami *svédes* az illető testtartásában, abban, ahogy eszik, ahogy kimutatja érzelmeit, vagy ahogy nevet egy viccen.

Az ilyen nehezen megragadható vonások a kulturális nemzeti tőke, vagy, a Bourdieu-féle hasonlatot követve, a nemzeti habitus vagy nemzeti diszpozíciók meghatározhatatlan részét képezik. Amikor az emberek „svédesnek” minősítenek valamit, rendszerint ilyen imponderabiliákra gondolnak, nem pedig a *Kulturális Örökség-re* vagy *La Grande Culture-re*. Ezek szerint a „svédség” lényege elsősorban nem az, amiről beszélnek a svédek, hanem az a *mód*, ahogyan beszélnek: az a stílus, amelyben fölvetnek egy problémát, ahogy érvelnek, ahogy megoldanak (vagy elfojtanak) egy konfliktust.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a nemzeti kultúra fogalmát sürgősen újra kell fogalmaznunk. Milyen ismeretanyagból vagy közös gondolatokból épül fel a kulturális nemzeti tőke; melyek e tőke látható, melyek a látens vagy nehezen megragadható részei? Arról van szó, amit minden svéd tud, vagy arról, amit minden svédnek tudnia kellene? Fontos volna különbséget tennünk azon szimbolikus tőke, amelyet nemzetinek és hazafiasnak tartunk, és azon ismeretanyag és tapasztalatmennyiség között, amely országhatárainkon belül fellelhető — azon helyi viccek, asszociációk, utalások és emlékek között, amelyeket a svédek értenek, de már a norvégok nem. Egyszó-

val meg kell próbálnunk kategorizálni, területekre, csoportokra, szintekre osztani azokat a javakat, amelyeken a „nemzeti kultúra” keretein belül közösen osztozunk.

A nemzet mint kulturális tér

A közös birtoklás problémája időszerűvé teszi a kommunikáció és az együttműködésre alkalmas nemzeti szinterek létrehozásának kérdéseit. A nemzetek megalkotásáért folytatott küzdelem éppen ezért szorosán összefügg az *integráció* és az *egységesítés* programjával. A nyelv jó példa erre. A nacionalisták legelső terveinek egyike a nemzeti nyelv létrehozása volt, gyakran olyan környezetben, ahol a beszélt vagy az írott szó nem vette figyelembe a nemzeti határokat. A 19. századi norvég nacionalisták számára a hamisítatlan és egységes norvég nyelv létrehozása egyet jelentett a dán írásbeliség régi hatása elleni küzdelemmel, de egyúttal megkövetelte a norvég—svéd határnak nyelvi határrá történő átalakítását is, attól függetlenül, hogy a határ mindkét oldalán a lakosság ugyanazt a nyelvjárást beszélte. Az egységes norvég nyelv létrehozása a nyelvészek feladata volt, az iskolarendszeré pedig az, hogy minden norvég meg is tanulja ezt a nyelvet (Österud 1986, 13). Ugyanez a folyamat Európa-szerte megfigyelhető volt, s ennek következtében alakultak ki az olyan specifikus akadémiai tudományok és iskolai tantárgyak, mint a „svéd”, a „dán” vagy az „angol” (a skandináv példa vizsgálatát lásd Teleman 1986; Nagy-Britanniára vonatkozóan Colls – Dodd 1986).

Ha a nyelv a nemzeti összetartás és hovatartozás fontos eszközévé vált (a legtöbb, bár távolról sem az összes nemzet esetében), akkor a kultúra nemzetivé tétele gyorsan kapcsolódott egy *nyilvános szféra* kialakításához, amelyet a feltörekvő polgárság hozott létre, a vita és az információcsere új eszközeit és platformjait teremtve meg ezzel. A mi feladatunk annak a vizsgálata, hogy ebből a nyilvános kommunikációból milyen módon alakult ki a *nemzeti* kommunikáció.

Benedict Anderson a nemzeti közösségek létrehozásában igen nagy fontosságot tulajdonít az általa „sajtókapitalizmus”-nak nevezett jelenségnek. A sajtónak, ennek a 18. század végén, illetőleg a 19. században megjelenő új tömegtájékoztatási eszköznek a szerepét állítja a középpontba: az értelmiség számára új fórumot biztosított a nemzeti kérdésekről folytatott eszmecseréjükhöz. Nyilvánvaló, hogy Svédországban a helyi lapok sokasága el is érte ezt az egyesítő hatást, annak ellenére, hogy a 19. században nem volt svéd „nemzeti” lap (eltekintve néhány folyóirattól). Az újságok állandóan cserélgettek és kölcsönösen közreadták egymás anyagait és vitatkoztak egymással, úgyhogy a helyi orvos vagy kishivatalnok még a legtávolabbi faluban is úgy érezhette, hogy országos vitában vesz részt, és tudja, mi történik az ország fővárosában.

A tömegtájékoztatás egy másik új eszköze az egységes *nemzeti tankönyv* volt. Svédországban ugyanazt az egységesített általános iskolai olvasókönyvet (*Folkskolans läsebok*) használták minden iskolában 1868-tól egészen kb. 1900-ig, araikor több más iskolai olvasókönyvet

is kiadtak. Így tehát a svédek jónéhány generációja ugyanazokon a szövegeken és ugyanazon a képanyagon nőtt fel (Furuland 1987).

Ezek a tömegtájékoztatási eszközök nemcsak kommunikációs közösségeket hoztak létre a nemzet keretein belül, hanem egyszersmind megteremtették a kommunikációs határokat és az elszigeteltséget például a svédek és a dánok között. A kulturális közösség bizonyos értelemben nemzetibb és kevésbé regionális lett a 19. században, ugyanakkor mindez a nemzetköziség rovására is ment. Míg a svéd elit többet beszélt és írt svédül, és kevesebbet franciául és latinul, addig a parasztság gondolkodása és tettei a nemzeti keretek közé szorultak vissza.

A 20. század folyamán a tömegkommunikációs eszközök a nemzeti kultúrák nemzetközivé válásának jelképévé (vagy bűnbakjává) válnak, de még most, a műholdas televíziózás és videoklipek korszakában is úgy vélem, hogy e jelenség differenciáltabb vizsgálatára volna szükség. Századunk új kommunikációs eszközei, például a rádió és a televízió kulcsszerepet játszottak a kultúra további nemzetiesedésében. A 19. század számos tömegtájékoztatási eszköze osztályérdekeltségű maradt, és az igazi nemzeti tömegkommunikációra először a 20. században került sor. Svédországban ezt körülbelül az 1950—1970 közötti időszakra tenném, amikor a tömegkommunikáció nemzeti hatása a legerősebb volt. Ez volt az az idő, amikor (majdnem) minden svéd ugyanazokat a rádióműsorokat hallgatta, vagy tévéműsorokat nézte az akkori *egycsatornás* rendszerben.

Még ma is, amikor a tömegkommunikációs lehetőségek a többszörösére nőttek, látnunk kell, hogy a nemzetközi hatások határainkon átérve nemzetiekké válnak, és beépülnek a helyi összefüggésekbe. A Dallas, Disney és a Dinasztia mást és mást jelent, más és más szerepet játszik a különböző nemzeti környezetekben. Svédországot például Európa „legamerikanizáltabb országának” tartják, de ez az amerikanizáció nagyon is svéd módon történik. Az Egyesült Államokból érkező vendég bizonyára nehezen ismeri fel az „amerikai hatás” jeleit a svéd életformában, hiszen Stockholmban éppúgy mint Budapesten jelen van az az érdekes jelenség, amit Robert Redfield parochializálásnak [parochialization] nevezett. Jól példázza ezt a jelenséget a hirdetések esete, amikor gyakran kiderül, hogy egy amerikai vagy egy francia hirdetést nem lehet egyszerűen leközölni a svéd folyóiratokban — előtte át kell dolgoznia egy svéd ügynökségnek.

Ugyanígy a fogyasztói kultúra is felléphet mind nemzetközi, mind nemzeti erőként. Az Egyesült Államokban a legerősebb nemzeti összetartó erők egyikét éppen a fogyasztási sémák és jelmondatok alkotják. Az USA-ban a fogyasztás nagyon amerikai módon történik — a márkák, a stílusok és a szokások egyrészt összetartják az 51 államot, másrészt elszigetelik őket a külvilágtól. Ezeket a korlátokat szemléltetik az amerikai turistát kifigurázó népszerű viccek is, aki külföldön is az amerikai szokásokat (és ételeket) keresi. A számos országos üzlet-, szálloda-, étteremlánc és más kereskedelmi intézmény egységes sémát eredményezett, amitől a kaliforniai ugyanúgy otthon érzi magát Idahóban, mint Dél-Karolinában. (Ha bemegy az étterembe az ország legtávolabbi pontján,, és a pincérnő megkérdezi, milyen

öntetet, kér a salátájához, azonnal tudni fogja, hogy három fajta közül választhat: francia, rokfortos vagy „Ezer sziget” öntet közül.)

Összegezve a fentieket: ki kell fejlesztenünk egy módszert a nacionalizációban részt vevő tömegkommunikációs eszközök, közvetítőanyagok, intézmények és színhelyek vizsgálatára. Hogyan alakul a nemzet *országos méretű* kulturális térré, horizonttá és kommunikációs közösséggé, és hogyan maradnak fenn azok a korlátok, amelyek elválasztják más nemzetektől? Ennek az elemzésnek ki kell terjednie mindenre az iskoláktól és a közszolgálattól (katonai szolgálattól) kezdve a tévéhirdetésektől és a divatig, és arra a kétirányú folyamatra, amelyben a helyi vagy a szubkulturális jelenségek nemzetivé alakulnak át, illetőleg a nemzetközies „elvidékesednek”.

A felboruló nemzet

E kommunikációs folyamat másik oldala a nemzeti kultúra felbomlásának vizsgálata, amely legalább egyidős a nacionalizmussal magával. Mindig voltak nemzetek, amelyek széthullani látszottak, de a felbomlás erői (vagy veszélyei) időről időre változnak. 1900 körül (gyakran) a szocializmust vélték ilyen hazafiatlan fenyegetésnek, később a túlzott elüzletiesedés vagy az amerikanizálódás foglalta el ennek helyét.

A nyilvános vita e műfaját talán a kulturális versengés egy formájaként célszerűbb megvizsgálni, amelyben különböző érdekcsoportok megvádolnak más csoportokat (vagy ideológiákat) azzal, hogy a nemzetté válás programját fenyegetik. Miért állítják magukról némi svédek időnként, hogy svédebbek vagy nacionalistábbak a többiekénél? És miért erősebb ez a jelenség egyes történelmi korszakokban?

A svédekről például azt tartják, hogy nem sovinszták, mert ritkábban hangoztatnak nemzeti jelszavakat és a hazafias felhívások is ritkábbak körükben, mint például az Egyesült Államokban vagy Romániában. A nemzeti szempontokra vagy a nemzeti érzelmekre főleg bizonytalan vagy aggasztó helyzetekben szoktak hivatkozni. Az a tény, hogy az Egyesült Államokban állandó beszédtema az amerikai nép erkölcsé és értékei, nem azt jelenti, hogy az amerikaiak hazafiasabbak (vagy sovinsztábbak), hanem azt, hogy a nemzeti identitást állandóan erősíteni kell, mert gyenge lábakon áll. Az etnikai csoportok keveredése és változékonysága miatt állandóan újra kell teremni Amerikát.

Svédországban a 60-as és a 70-es években a zászlólobogtatás vagy a hazafias retorika pufogtatása *szóba sem jöhetett*, sőt, szinte tilos volt, legalábbis értelmiségi körökben. Ez azonban a nemzet életének egy igen szilárd periódusa volt. A 20-as és a 30-as évek politikai felfordulása közepette a nemzeti retorika a jobb- és a baloldal közötti politikai harc eszköze volt. A konzervatívok azt állították, hogy a szociáldemokraták hazafiatlanok és le akarják rombolni mind a hagyományokat, mind pedig a nemzeti örökséget. Ugyanakkor a svéd szociáldemokraták, francia és brit kollégáiktól eltérően, sikeresen

propagálták, hogy „az egész nemzet javára” munkálkodnak. Tulajdonképpen a nemzetre való hivatkozás ütőkártyáját kihúzták a konzervatívok kezéből, és beépítették saját nemzeti jóléti programjukba. E folyamat során megpróbálták újradefiniálni a svéd nemzeti örökség fogalmát is. A 30-as években a svéd demokrácia még fiatal intézmény volt, és a nemzeti történelem új szemléletének kialakításakor nagy hangsúlyt fektettek a svéd *demokratikus* hagyományokra (elsősorban a parasztságra). A néprajzosok csatlakoztak ehhez az újra fogalmazási kísérlethez. Leírásaikban a hagyományos falvak a demokrácia bölcsőjeként jelentek meg, mint „azok az öntőformák, melyekben a svéd nép gondolkodásmódja alakot öltött, az a környezet, melyben népünk alapvető társadalmi ösztönei kialakultak”. Új nemzeti hősök is születtek, például a 15. századi parasztlázadás vezetője, *Engelbrekt* (aki a valóságban német volt).

A 30-as évek példája alapján tehát módunkban áll megfigyelni, hogy konstruálható új nemzeti örökség a közös származás és identitás új jelképei segítségével, és ugyanezt figyelhetjük meg a 19. század végén is, amikor a konzervatívok és liberálisok harcoltak az igazi nemzeti értékek és a valóságos nemzeti örökség fölött.

A nemzet felbomlásának vizsgálata gyakran figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a nemzeti kultúra meghatározása időről időre változik. Minden új generáció a korábbi generációk szimbólumkészletéből válogatva hozza azt létre. Rendszerint nem a nemzet hullik szét, hanem sokkal inkább a nemzeti program egyik korábbi változata. Amikor felháborodva tiltakoztunk az ellen, hogy a svéd iskolások (állítólag) „jéghoki-dal”-nak hívják a nemzeti himnuszt, mert csak sportesemények alkalmával szokták hallani, hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a svédeknek csupán néhány generáció óta tanítják meg saját himnuszukat.

A jelképes nemzeti kulturális vagyion állandó újradefiniálása oly módon is elemezhető, hogy megpróbáljuk kinyomozni, milyen közös vonások hozták közös nevezőre a svéd nemzet különböző képviselőit (mondjuk egy plébánost, egy parasztasszonyt és egy ipari munkást) 1380-ban, 1930-ban vagy napjainkban. (Továbbra is fenntartom viszont, hogy ma több a közös vonás, mint korábban, bár ezek más jellegűek.)

Maurice Agulhon például azt állítja, hogy Franciaország ma *kulturális szempontból* egységesebb, mint a 19. században volt, de a szimbolikus *nemzeti* vagyion (nevezetesen a hazafias szellemű tanácsok által terjesztett műveltség) csökkent (Agulhon 1987).

Ugyanígy a nemzeti retorika is változó képet mutat. A korábbi időszakokban használt érvek, megfogalmazások a mai fül számára talán bombasztikusnak, sovínisztának, sőt, talán egyenesen rászisztának hatnak, ugyanakkor mi is létrehoztuk saját hazánk felsőbbrendűségéről szóló új frázisainkat, amit viszont nem tartunk sovínizmusnak.

A nemzeti egységet veszélyeztető vélt fenyegetés a *regionalizmus*, itt viszont fontos, hogy a regionális politika különböző fajtáit különválasszuk. Svédországban a regionalizmus bizonyos mértékig a 19. századi nacionalizmus mellékterméke. A szülőhaza iránt érzett szere-

tetét a nemzeti érzés mikrokozmoszaként tartották számon, s ezáltal az utóbbi is megerősödött. Ugyanazokat a kulturális szabályokat alkalmazták a regionális lojalitás kialakításakor a 19. század végén, és a 20. század elején, mint a nemzeti programok esetében. Svédország 24 megyéjét vagy „landskap”-ját szimbolikus attribútumokkal ruházták fel: népviselettel, helyi népdalokkal, néphagyományokkal, az illető vidék lakóira jellemző gondolkodásmóddal; mindegyik vidék jele más és más virág lett, sőt külön címert is kaptak és így tovább. (1988-ban ehhez még jelképes állatfigurák is járultak.) A nemzet az új definíció értelmében e 24 megye összessége, és ez az „iskolás” regionalizmus határozottan megerősítette a nemzeti azonosságtudatot. Ugyanez a folyamat még markánsabban zajlott le Norvégiában, ahol a regionalizmus jóval erőteljesebb politikai tényező, ugyanakkor viszont egyáltalán nem veszélyezteti a nemzeti érzést, mint például Spanyolországban és Franciaországban. Franciaország esete különös érdeklődésre tarthat számot, mert itt a regionalizmus politikai színezte a századok során megváltozott. A fiatal köztársaság számára inkább konzervatív erőt jelentett, mivel a Bourbon uralkodóház érdekeit képviselte. A 19. századi francia nemzeti politika nagy hangsúlyt fektetett: az ország egységesítésére és ennek kapcsán a megyék átstrukturálására, mégpedig kevésbé politikai (ha úgy tetszik, „iskolás”) módon. A második világháború után újfajta, harcos regionalizmus alakult ki, ekkor azonban már radikális baloldali töltéssel, az állammal és a centralista politikával szemben.

A nacionalizmus nemzeti variánsai

Mindeddig a nemzeti azonosságtudat és kultúra elemzésének, létrejöttének és újjászületésének általános problémáiról volt szó. A továbbiakban szeretném áttekinteni a különböző nemzeti programok elméletének és gyakorlatának néhány változatát. Ha elfogadjuk, hogy a nemzetépítés nagyon is nemzetközi sémára történik, akkor nyilvánvaló, hogy vannak helyi variációk és különbségek is a nemzeti identitás kifejezésének módjában.

A Magyarországra látogató svédek számára például ezek a különbségek igencsak szembeötlőek. Miután legutóbbi budapesti látogatásom után, amikor megtekintettem a nemzeti emlékműveket és a Nemzeti Galéria gyűjteményét, hazatértem, észrevettem magamon, hogy Svédországban is hasonló nemzeti megnyilvánulásokat keresek, és megdöbbenve tapasztaltam a nemzeti emlékművek teljes *hiányát*.

A magyar millenniumi emlékmű legközelebbi svéd megfelelője az az 1908-ból származó elképzelés, hogy a stockholmi parlament épülete előtt nemzeti emlékművet fognak felállítani. A szoborra pályázatot írtak ki, de az eredmény olyan nyomorúságos volt, hogy végül nem készült semmi. A legismertebb pályamű a jól ismert szobrász, Sven Boberg *Nyugodj békében* című paródiája, amely Svédország Anyánkat kövéren, egy trónszékben ülve ábrázolja, amit éppen elnyomta a buzgóság. E hazafias program egy másik kritikája a *Nemzeti emlékmű*, egy korabeli gúnyrajz, amely a munka és a tőke harc-

ban összefogódzó figuráit ábrázolja, kezükben a sztrájk, illetőleg a munkáselbocsátások fegyverével.

Igazából az egész program rosszul volt időzítve. 1908-ban és 1909-ben Svédország újkori történelmének politikailag legnyugtalanabb időszakát élte; tetőpontját az 1909-es általános sztrájkban érte el, amely az európai történelmi viszonylatban is a legnagyobb és a legelkeseredettebb sztrájkok egyike volt. Ez tehát nem volt alkalmas időpont a nemzeti egység ünneplésére, a közösség sem reagált a nemzeti emlékmű gondolatára, az alkalom pedig soha többé nem tért vissza – az emlékműépítés korszaka lejárt.

Ezt a példát fel lehetne éppen használni annak bizonyítására, hogy a svédek rossz hazafiak vagy antisovinizisták, de inkább arra figyelmeztet minket, hogy a nemzeti büszkeség kifejezését vagy ábrázolását más kulturális régiókban kell keresnünk. Nem véletlen, hogy a svéd jellemvonások új kultusza éppen a századforduló e zűrzavaros időszakában jelentkezett. A régi hazafias nyelv többé már nem tudta betölteni egyesítő szerepét Svédországban, tehát új változat kezdett kialakulni. Aztán ez a svéd táj nemzetivé tételének időszaka is – az a korszak, amikor a nemzet a tipikus svéd tájakban ismer önmagára, és amikor az első nemzeti parkok létrejönnek.

Ezt a folyamatot, mely végeredményben ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy a svédek a „természet szerelmesei”, s amely a svéd tájakat és vidékeket szimbolikus jelentéssel ruházta fel és a nemzeti identitás erőteljes kifejezőjévé tette, már korábban is vizsgáltam (Frykman–Löfgren 1987). Egy 1985-ös nemzetközi felmérő tanulmány 18 és 24 év közötti fiatalokat faggatott arról, mire a legbüszkébbek nemzeti környezetükben. Míg az amerikai, a japán és a francia fiatalok mind nemzeti történelmüket és örökségüket említették az első helyen, a svédek a „tájat” tartották a legfontosabbnak, és a magas életszínvonalat dicsérték.

Mindezzel csupán arra kívánok utalni, hogy a svéd nemzeti emlékművek nem bronzból és márványból készülnek, a nemzeti érzést a svédek számára sokkal inkább a hullámzó mezők és a sűrű erdők, a pirostetős parasztházakkal körülvett csillogó tavak, a hegycsúcsok és a csipkés tengerpartok fejezik ki. Ezekben a képekben gyökerezik és teljeseedik ki a svédek nemzeti azonosságtudata és nemzeti érzelmei.

Amikor azt állítjuk, hogy a nacionalizmus svéd változata természetközpontú, nem feltételezzük, hogy ez egyedülállóan svéd jellegzetesség. A 19. és a 20. század folyamán másutt is megfigyelhető hasonló irányú fejlődés. Hasonlóképpen ahhoz, ahogy a nemzeti azonosságtudat is ellentéteken keresztül bontakozott ki, a nemzeti táj is más nemzetek tájaival szembeállítva nyerte el végső arculatát. Érdekes különbségek vannak például a skandináv országok között is a nemzeti tájak kiválasztásának és intézményessé tételének módszereiben.

A nemzeti táj kialakulása egyébként jó példa a kulturális sűrítésre is, hiszen erős szimbolikus jelentést hordoz, így végül is *gondolati*, érzelmi tájképpé alakul át. Ezt a folyamatot szemlélteti Anglia elvidékesítése a 19. század végén és a 20. század elején. Ahogy Stan-

ley Baldwin fogalmazott 1924-ben:

„Számomra Anglia egyenlő a vidékkel és a vidék Angliával. Amikor pedig felteszem magamnak a kérdést, mi nekem Anglia, amikor külföldön vagyok – Anglia visszatér hozzám érzékszerveim, a fülem, a szemem segítségével, és az elpusztíthatatlan illatokon át [. . .]” (idézi Howkins 1986, 82).

Ez volt az az időszak, amikor a „legigazibb Anglia” képe kialakult: a déli országrész falusias tájai, a nádfedeles házikók, a hullámzó mezők, a zöldellő hegyek és a kacskaringós vidéki utak. Ez volt Anglia lényege, az a táj, amely a hazafias képekben, dalokban, versekben és egyéb, az első és a második világháború katonáinak szóló felhívásokban újra és újra megjelent, pedig a katonák döntő többsége városi környezetből származott.

Előadásom elején említettem a nemzetépítés leltárát. Nos, a nemzeti táj is egy tétel ezen a listán, és hasonlóképpen elemezhetnénk más kulturális jelenségek nacionalizációját is. Különböző nemzeti környezetekben e leltár tételei más és más formákban, más és más fontossági sorrendben jelennek meg. A nemzeti kultúrák jelképes formái hasonló felépítésűek, de eltérőek kifejezési formáik tekintetében.

Egy dologban azonban feltétlenül közösek: nem befejezett emlékművek. Minden generáció vagy ellentétes érdekcsoport új jelentéssel telíti a régi jelképeket, és a közös nemzeti vagyon új formáit hozza létre. Semmi sem bizonyítja, hogy korunkban eljött a nemzeti kultúrák és nemzeti azonosságtudat felbomlásának ideje, így tehát akár csatlakozhatunk mi is a kórushoz:

Mindörökké lesz Anglia,
Míg út erre vezet,
Míg lesz kis ház szegélyezni
A búzaföldeket.

(Méhes Károly fordítása)

Néprajzkutatók lévén talán egyetérthetünk abban, hogy (valamilyen) Anglia mindig lesz, a mi feladatunk pedig az, hogy megvizsgáljuk, hogyan és ki hozza létre, alakítja át és mutatja fel ezt az Angliát.

Department of European Ethnology
University of Lund
Finngatan 8
Lund, Svédország